

Nowe dane o związkach polskich badaczy z geologami francuskimi w połowie XIX stulecia

Radosław Tarkowski*

New data on contacts of Polish and French researchers in the middle of the XIX century. Prz. Geol., 50: 586–588.

Summary. The paper presents results of studies on contacts and cooperation of Polish and French geologists in the middle of the XIX century. The data gathered so far show that the connections were especially close in the case of two outstanding geologists of these times: L. Zejszner; professor at the Jagiellonian University in Cracow, and E. Hébert, professor at Sorbonne in Paris. The cooperation is well shown by fairly rich collections of Polish fossils at Sorbonne, information on activities of L. Zejszner as a member of the Geological Society of France, recently discovered letters of E. Hébert to L. Zejszner and his assistant, and speech delivered by E. Hébert at the meeting of the Society in 1872 to commemorate L. Zejszner.

Key words: history of geology, Sorbonne, Hébert, Zejszner

Wzmianki o kontaktach polskich geologów — paleontologów z francuskimi, w połowie XIX stulecia są znikome. Sporadyczne, skąpe informacje znajdują się w monografiach paleontologicznych. Posiadamy jednakże obszerne, monograficzne opracowania (Ryn, 2002; Wójcik, 1995) dotyczące Ignacego Domeyki, który w zakresie mineralogii współpracował z École des Mines w Paryżu i którego dwusetną rocznicę urodzin obchodzimy w tym roku.

Autor artykułu w latach 2001/2002 pracował jako *Professeur associé* na Uniwersytecie P. i M. Curie w Paryżu (Paris 6). W czasie pobytu, szukając polskich śladów, dotarł do bogatej, liczącej kilkadziesiąt tysięcy okazów, kolekcji skamieniałości z Sorbony. Znajduje się ona na Uniwersytecie P. i M. Curie i zawiera zbiory z drugiej połowy XIX w. i pierwszej połowy XX w.

W tak dużej kolekcji nie mogłoby zabraknąć skamieniałości z Polski. Przynajmniej tych pochodzących ze słynnego „oolitu balińskiego”, opisanego w licznych monografiach: Laubego, Neumayra, Szajnochy, Siemiradzkiego, Teisseyre’a i innych, z drugiej połowy XIX w. (por.: Tarkowski i in., 1996; Mangold i in., 1996). W liczących się XIX-wiecznych zbiorach skamieniałości (do takich kolekcja z Sorbony niewątpliwie należała), musiały się znajdować również okazy z „oolitu balińskiego”.

W kolekcji z Sorbony autorowi udało się odnaleźć bogaty zbiór bezkręgowców kopalnych pochodzący z utworów jury i kredy południowej Polski. Nie był on znany polskim geologom i świadczy, iż szeroko pojęta współpraca naukowa pomiędzy geologami z Polski i Francji musiała istnieć w XIX w. Wyjątkowa ilość skamieniałości, stan zachowania wraz z oryginalnymi metryczkami, skłoniły autora do przebadania tej kolekcji, poszukania innych, a w szczególności do podjęcia badań dotyczących kontaktów geologów polskich i francuskich w połowie XIX stulecia. Wstępne wyniki badań na ten temat przedstawia niniejszy artykuł.

Przeprowadzone badania i wyniki

W XIX-wiecznej kolekcji skamieniałości z Sorbony (*Collection Générale du Laboratoire du Géologie, Sorbon-*

ne), autor odnalazł zbiór skamieniałości z ziem polskich, składający się z ok. 1000 okazów. Reprezentowane są następujące grupy bezkręgowców: gąbki, koralowce, ramienionogi, małże, ślimaki, amonity, belemnity, serpule, jeżowce i ślady żerowania. Okazy pochodzą z kolekcji: Beichera, Cureta, Héberta, Lamberta, Munier-Chalmasa, Petitclercera oraz Zejsznera, z utworów środkowej (bajos, baton i kelowej) i górnej jury (oksford) oraz górnej kredy (kampan, mastrycht), z kilkudziesięciu odsłoneń z okolic Krakowa, Częstochowy oraz Nowego Targu. Zbiór ten posiada dużą wartość naukową i historyczną oraz świadczy o współpracy naukowej (m.in. wymianie i przekazywaniu okazów, wspólnych badaniach terenowych, kontaktach osobistych).

XIX-wieczna kolekcja skamieniałości z ziem polskich ze zbiorów Sorbony, zainspirowała autora do podjęcia prac we Francji, które były kontynuowane w Polsce. Dyskusja z S. Czarnieckim (PAN Kraków) umocniła w przekonaniu o celowości prowadzonych badań, potwierdzając ważność znaleziska oraz brak publikacji na ten temat. Okazało się, że w zbiorach Pracowni Historii Geologii Polskiej w Krakowie znajdują się XIX-wieczne, nieznane francuskie listy E. Héberta do L. Zejsznera i J. Friedleina oraz etykiety okazów z kolekcji L. Zejsznera. Wynikało z nich, że E. Hébert znał wymienionych Polaków osobiście oraz, że był w Krakowie. Etykiety z opisem okazów zostały wykorzystane do porównania charakteru pisma z tymi pochodzącymi z kolekcji Sorbony.

E. Hébert (Gaudant, 1997; Poullain, 1972) był profesorem geologii na Sorbonie (1857–1890). L. Zejszner (Czarniecki, 1958) wykładał geologię na Uniwersytecie Jagiellońskim (w latach 1830–1833 i 1848–1857). Jego asystentem był J. Friedlein, późniejszy prezydent miasta Krakowa. Kontakty obu profesorów geologii były wielce prawdopodobne. Obecność w kolekcji Sorbony okazów L. Zejsznera oraz listy wskazywały, że szczególną uwagę w poszukiwaniach należy zwrócić na L. Zejsznera i E. Héberta — wybitnych geologów polskich i francuskich w połowie XIX w. Związki L. Zejsznera z geologią francuską w połowie XIX stulecia będą przedmiotem dalszych, szczegółowych badań, wspólnie z S. Czarnieckim.

Autor podjął poszukiwania innych XIX-wiecznych, polskich kolekcji skamieniałości znajdujących się we Francji oraz informacji publikowanych i archiwalnych, dotyczących współpracy geologów polskich i francuskich

*Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią, Polska Akademia Nauk, ul. Wybickiego 7, 30-950 Kraków, skr. poczt. 49; radek@min-pan.krakow.pl

w XIX w. Przeprowadzono je w znaczących bibliotekach geologicznych w Paryżu (Uniwersytet P. i M. Curie, Muzeum Narodowe Historii Naturalnej, Francuskie Towarzystwo Geologiczne), w Departamencie Geologii na Uniwersytecie Claude-Bernard w Lyonie oraz w Archiwum Francuskiej Akademii Nauk. Pomijając najnowsze, XX-wieczne kolekcje skamieniałości znajdujące się w obu krajach, w dwóch innych placówkach naukowych: w Muzeum Narodowym Historii Naturalnej w Paryżu oraz w Departamencie Geologii na Uniwersytecie Claude-Bernard w Lyonie udało się odnaleźć XIX-wieczne zbiory polskich skamieniałości.

□ Muzeum Narodowe Historii Naturalnej w Paryżu (dział paleontologia i geologia) — ma ok. 330 okazów bezkręgowców kopalnych (ramienionogi, ślimaki, małże, amonity, jeżowce) oraz rośliny kopalne (kalamity, sygillarie, lepidodendrony) z karbonu, triasu, jury, kredy i trzeciorzędu, pochodzące z okolic Krakowa, Jaworzna, Szaflar, Korytnicy;

□ Uniwersytet Claude-Bernard Lyon 1 — Departament Geologii — ma przeszło 100 okazów bezkręgowców kopalnych (ramienionogi i głowonogi) z triasu i jury.

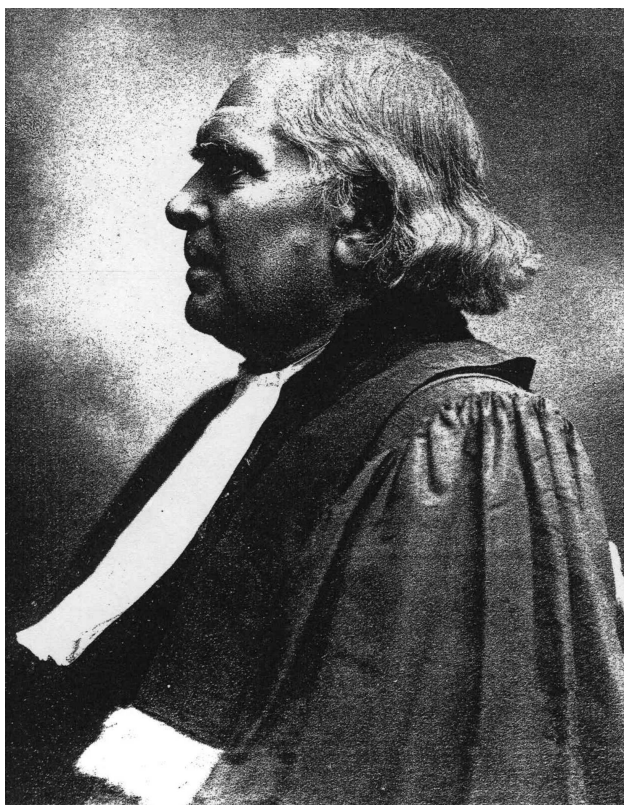
W Archiwum Francuskiej Akademii Nauk, w teście osobowej E. Héberta, członka Akademii Nauk, natrafiono na informacje świadczące o tym, że był on na terenie obecnej Polski dwukrotnie: w 1865 i 1868 r. (Hébert, 1869, 1877). Fallot (1890), wspomina, że E. Hébert badał skałki w Inwałdzie. Natomiast on sam wzmiankuje (Hébert, 1869), że powrócił z długiej podróży geologicznej, która objęła również Polskę. W późniejszej pracy E. Hébert (1877) bardziej szczegółowo opisał swoje podróże. Z treści wynika, że w 1865 r. był w Niemczech, odwiedził Rugię i Wolin badając utwory kredowe. Prawdopodobnie kolekcja

z Wolina jest w zbiorach z Sorbony, pośród kolekcji skamieniałości z Niemiec. Dalej wspomina, że w 1868 r. badał utwory jury południowych Niemiec aż do granicy rosyjskiej z Galicją i zbieża północne Karpat (Inwałd, Stramberg). Jedną z jego prac dotyczy wapieni Strambergu. Inne publikacje E. Héberta nie wniosły istotnych informacji. Pomimo autorstwa przeszło 200 artykułów naukowych (Fallot, 1890) E. Hébert nie napisał żadnego, który dotyczyłby geologii Polski. Również w teście dotyczącej E. Munier-Chalmas, jego następcy na Katedrze Geologii na Sorbonie (Gaudant, 1997) i bliskiego współpracownika, członka Francuskiej Akademii Nauk, nie znaleziono śladów wskazujących na kontakty z geologami polskimi.

Dalsze poszukiwania w bibliotekach w Paryżu, a w szczególności w Bibliotece Francuskiego Towarzystwa Geologicznego dostarczyły kolejne, nowe informacje. Znalaziono odbitki prac L. Zejsznera, a w najnowszym pięciotomowym, słabo znanym w Polsce monograficznym opracowaniu Sarjeanta (1978–1980), dotyczącym historii geologii, znaleziono wskazówki, które ułatwiły dalsze poszukiwania.

Autor przejrzał listy członków Francuskiego Towarzystwa Geologicznego (SGF) w XIX w. Na dziewiętnastowiecznych listach figuruje nazwiska tylko jednego Polaka — Ludwika Zejsznera. Był on członkiem towarzystwa od jego założenia, tj. od 1834 r. Jego nazwisko figuruje na listach członków SGF jeszcze w 1868 r., a właściwie był nim aż do śmierci (1871 r.).

Długoletni, 38-letni staż L. Zejsznera w Francuskim Towarzystwie Geologicznym świadczył o jego zażyłej współpracy i kontaktach z geologami francuskimi. Praw-

Ryc. 1. Portret E. Héberta (za: Livre Jubilaire ..., 1930)
Fig. 1. Portrait of E. Hébert (after Livre Jubilaire ..., 1930)

Ryc. 2. Portret L. Zejsznera (ze zbiorów S. Czarnieckiego)
Fig. 2. Portrait of L. Zejszner (S. Czarniecki collection)

dopodobnie, powinno istnieć wspomnienie pośmiertne napisane przez Francuza o L. Zejsznerze. Na celowość poszukania notatki pośmiertnej (*notice nécrologique*) o L. Zejsznerze wskazywała praca Sarjeanta (1978–1980). Wśród członków Francuskiego Towarzystwa Geologicznego w XIX w. była tradycja pisania notek pośmiertnych o wybitnych geologach, członkach towarzystwa i zamieszczania ich na łamach *Bulletin de la Société Géologique de France*. Czy można było pominąć tutaj jednego z pierwszych członków towarzystwa, w dodatku o 38 letnim stażu? Nasuwały się kolejne pytania — kto mógłby być jej autorem? Najprawdopodobniej E. Hébert — znał L. Zejsznera osobiście, był długoletnim Przewodniczącym Francuskiego Towarzystwa Geologicznego. Nieznany list E. Héberta do J. Friedleina, odnaleziony w zbiorach Pracowni Historii Geologii Polskiej w Krakowie, wskazywał, że słyszał on o tragicznej śmierci L. Zejsznera, był nią głęboko wstrząśnięty oraz miał zamiar napisać o nim krótkie wspomnienie. Potrzebował jednak szczegółowych informacji, o które zwrócił się do J. Friedleina. Po śmierci L. Zejsznera, była to jedyna osoba w Polsce, którą znał. Zapewne taka notatka pośmiertna istniała lecz nie była bliżej znana.

Idąc tą drogą natrafiono na krótką przemowę (*Allocution Présidentielle*) poświęconą zmarłym członkom towarzystwa, wygłoszoną przez E. Héberta na posiedzeniu Francuskiego Towarzystwa Geologicznego, w dniu 17 kwietnia 1872 r. (Hébert, 1873). Wśród 16 wymienionych, zmarłych członków Towarzystwa wspomniani zostali dwaj obcokrajowcy, członkowie zagraniczni towarzystwa: L. Zejszner i U. Schloenbach. Ta krótka przemowa dostarczyła dużo informacji o L. Zejsznerze i jego współpracy z Francuzami. Stała się kłamrą spinającą zdobyte wcześniej informacje o jego kontaktach z geologami francuskimi. Między innymi dowiadujemy się z niej, że był on jednym z członków Francuskiego Towarzystwa Geologicznego o najdłuższym stażu, informował towarzystwo o swoich wynikach badań, bywał w Paryżu, gdzie prowadził badania porównawcze skamieniałości i gdzie znano większość jego prac. To dzięki jego pomocy E. Hébert w 1868 r. mógł przejechać do Krakowa i badać tereny obejmujące tą część Galicji.

Na zakończenie swojej przemowy, przewodniczący Francuskiego Towarzystwa Geologicznego, E. Hébert w wyjątkowo pochlebnych i ciepłych słowach scharakteryzował postać L. Zejsznera:

Miałem okazję, w czasie trzech tygodni, które on mi poświęcił, widzieć w każdym momencie ile jest w nim dobroci, delikatności i było mi miło, że miałem okazję poznać osobowość takiego formatu. Jest to więc naukowiec, którego prace zasługują na uznanie, człowiek wspomniały pod każdym względem ...

Podsumowanie

W artykule przedstawiono nieznaną informację o kontaktach geologów polskich z francuskimi w połowie XIX stulecia. Związane są one z dwoma wybitnymi postaciami tego okresu: E. Hébertem — profesorem Katedry Geologii na Sorbonie oraz L. Zejsznerem — profesorem geologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. W szczególności dotyczą one:

□ XIX wiecznych zbiorów polskich skamieniałości we Francji, w tym kolekcji około 1000 okazów skamieniałości z ziem polskich,

□ informacji o Polakach — członkach Francuskiego Towarzystwa Geologicznego,

□ nieznanych francuskich listach E. Héberta do geologów polskich,

□ mowy poświęconej L. Zejsznerowi, wygłoszonej przez E. Héberta w dniu 17 kwietnia 1872 r., na posiedzeniu Francuskiego Towarzystwa Geologicznego.

Literatura

- CZARNIECKI S. 1958 — Ludwik Zejszner (1805–1871). *Wszczęświat*, 4: 93–96.
- FALLOT M.E. 1890 — Notice nécrologique sur M. Hébert. Procès-verbaux de la Société Linnéenne de Bordeaux. Séance du 16 avril 1890: 1–XXII.
- GAUDANT J. 1997 — La géologie à la Sorbonne. J. Lorenz., P. Benoit & D. Obert (ed.): *Pierres & Carrières. Géologie – Archéologie – Histoire*. Assoc. des Géol. du Bassin de Paris et A.E.D.E.H., Paris: 35–47.
- HÉBERT E. 1869 — Notice des travaux scientifiques de M. E. Hébert. Paris Gauthier-Villars Imprimeur-Libraire: 1–24.
- HÉBERT E. 1873 — Allocution Présidentielle. Séance du 17.04.1872. Bull. Soc. Géol. France, III sér., I: 293–298.
- HÉBERT E. 1877 — Notice sur les travaux scientifiques de M.E. Hébert. Paris Gauthier-Villars Imprimeur-Libraire: 1–52.
- Livre Jubilaire** 1830–1930 — Centenaire de la Société Géologique de France, 1930., T. I. Soc. Géol. de France, Paris.
- MANGOLD CH., MARCHAND D., THIERRY J. & TARKOWSKI R. 1996 — Les Ammonites de l'Oolithe de Balin (Pologne); Nouvelles données et reinterprétations stratigraphiques. *Rév. Paléobiol.*, 15: 55–77.
- POULLAIN R. 1972 — Chaires et Maîtrises de Conférences de la Faculté des Sciences de Paris. Bureau d'Information et à l'Atelier d'Imprimerie de l'Université Paris VI.
- RYN Z.J. 2002 (red.) — Ignacy Domeyko — obywatel świata. Wyd. UJ.
- SARJEANT W.A.S. 1978–1980 — Geologists and the History of Geology an International Bibliography from the Origins to 1978. Vol. I–V. Krieger Publishing Co., INC. Melbourne.
- TARKOWSKI R., THIERRY J., MARCHAND D., MANGOLD CH., DELANCE H.-J., GARCIA J.-P. & LAURIN B. 1996 — „L'Oolithe de Balin” (Pologne Méridionale). Nouvelles observations et interprétations stratigraphiques. *Géobios*, M.S. 17: 461–467.
- WÓJCIK Z. 1995 — Ignacy Domeyko. Litwa. Francja. Chile. Pol. Tow. Ludoznawcze. Warszawa.